

CONSIDERAȚII PRELIMINARE CU PRIVIRE LA ISTORIA DEALULUI GORIȚA

Recent, un proiect de realizare a drumului forestier Gorița a stârnit polemici în spațiul public¹. Aparent, acesta presupune traversarea în serpentine a dealului cu același nume, care leagă două cartiere ale municipiului Brașov, Răcădău și Șchei². Nefiind încă într-o fază avansată de implementare, am surprins câteva detalii istorice și arheologice de care nu s-a ținut seama în faza de avizare de către Protecția Mediului, deși conform O.G. 43/2000, trebuia determinată necesitatea unor investigații de acest fel³. Având în vedere proximitatea față de trei foste localități distincte, cu un trecut bogat și documentat, și anume Șcheii Brașovului, fostul oraș-cetate Corona/Kronstadt și succesiunea de grupuri de locuințe din Valea Cetății, precum și relațiile inerente dintre așezări, pe de o parte, și cele dintre habitatele umane și dealul Gorița, importanța dealului nu a fost obiectul vreunui studiu până în prezent.

Întâi, voi începe prin a afirma că nu sunt jurist ca formație profesională, ci istoric. Am inițiat acest demers de justificare a investigațiilor arheologice după ce am observat pe o hartă iosefină, existența unor poteci pe care le-am parcurs încă din copilărie, iar coincidența nu mi s-a părut întâmplătoare⁴. În rândurile de mai jos, voi cuprinde cadrul legal pe care îl invoc pentru a fi demarate săpături arheologice preventive, și anume, prevederile ordonanței guvernamentale nr. 43 din 2000, republicată în 2007⁵:

„Art. 2

(1) În înțelesul prezentei ordonanțe: [...]

¹ Sumarul detaliilor proiectului se află în acest articol: Primăria Municipiului Brașov, <https://www.brasovcity.ro/index.php?ck=48&lang=ro&area=%C8%98tiri%20pe%20larg&snr=1913>, redactat în 27.09.2019, accesat ultima dată în 20.10.2019. Cea mai vocală reacție a fost a unui simplu cetățean brașovean, Maximilian Radu Munteanu, care a demontat o serie de argumente pe care este fundamentat proiectul Primăriei. Vezi filmul de pe următoarea cale: *maxipedia*, <https://www.youtube.com/watch?v=BN3hRpfWJ0c>, publicat în 5.10.2019, accesat ultima dată în 20.10.2019.

² Probabil că *Asociația Visum pentru Educație și Cultură* a avut cel mai mare succes în a obține toată documentația aferentă proiectului de drum forestier, cu toate detaliile tehnice: <http://visumbrasov.org/documente-drum-forestier-gorita/>, redactat în 17.10.2019, accesat ultima dată în 20.10.2019. Despre *Visum*, o organizație non-guvernamentală înființată cu scopul valorificării patrimoniului, mai multe detalii găsiți aici: <http://visumbrasov.org/despre-noi/cine-suntem/>, accesat ultima dată în 23.10.2019.

³ Conform „Deciziei etapei de încadrare nr. 663 din 15.11.2017”, filele 4-5, emisă de *Agenția pentru Protecția Mediului Brașov*, autoritățile au considerat că, în cadrul realizării proiectului de drum forestier în interesul exploatării silvice, nu este cazul să se țină cont de „peisajele cu semnificație istorică, culturală și arheologică”.

⁴ V. Anexa 1 – „Capturi din harta iosefină”.

⁵ Actul normativ poate fi consultat integral, accesând această cale: <http://www.cimec.ro/Legislatie/Og43-2000-Republicare-2007-04-25.pdf>, accesat ultima dată în 23.10.2019. *Centrul de Informatică, Memorie și Sinteză Culturală* (C.I.M.E.C.) este un organism aflat în cadrul *Institutului Național al Patrimoniului* (I.N.P.), o instituție publică în subordinea *Ministerului Culturii și Identității Naționale*, ca *Direcția Patrimoniu Digital*. Mai multe detalii despre instituție, găsiți aici: <http://www.cimec.ro/DespreCIMEC/Scurta-Prezentare.html>, accesat ultima dată în 23.10.2019.

e) cercetările arheologice preventive sunt:

1. determinate de lucrările de construire, modificare, extindere sau reparare privind căi de comunicație, dotări tehnico-edilitare, inclusiv subterane și subacvatice, excavări, exploatări de cariere, construcția de rețele magistrale, amenajări pentru îmbunătățiri funciare, rețele de telecomunicații, amplasarea de relee și antene de telecomunicații, lucrări de cercetare și de prospectare a terenurilor - foraje și excavări - necesare în vederea efectuării studiilor geotehnice, amplasarea balastierelor și a sondelor de gaze și petrol, precum și orice alte lucrări care afectează suprafața solului și subsolul, în zonele cu patrimoniu arheologic reperat, indiferent dacă se execută în intravilanul sau extravilanul localităților și indiferent de forma de proprietate a terenului; [...]"

Același articol, dar la alin. (7), specifică:

„(7) Etapele de diagnostic, săpătură sau supraveghere arheologică pot fi necesare în următoarele cazuri: [...]

b) ca parte a unui studiu de impact asupra mediului, în condițiile prevăzute de legislația privind protecția mediului;

c) ca urmare a unei preconizate intervenții asupra solului, care poate reprezenta o amenințare pentru potențialul arheologic al unei zone delimitate sau al unui sit arheologic;

d) ca parte a fazelor de realizare și avizare a documentațiilor urbanistice, în cadrul legal stabilit de documentațiile de urbanism naționale, regionale, locale și/sau în stadiul elaborării acestora;

e) ca urmare a unor procese naturale care pun în evidență bunuri de patrimoniu arheologic;

f) ca urmare a unor acțiuni umane, altele decât cercetarea arheologică, și a lucrărilor prevăzute la art. 6;

g) în cazul elaborării de planuri investiționale și de dezvoltare inițiate la nivel privat, local, regional, național sau internațional.”

Mai departe, alineatele (9)-(10) ale aceleiași ordonanțe sunt ferme:

„(9) Cercetarea arheologică prealabilă este obligatorie în toate cazurile de emitere a acordurilor de mediu pentru zone cu patrimoniu arheologic, constituind unica modalitate de identificare, descriere și evaluare a efectelor directe și indirecte ale proiectelor investiționale asupra patrimoniului arheologic.

(10) Emiterea acordului de mediu se face numai după emiterea avizului Ministerului Culturii și Cultelor, pentru aplicarea principiului conservării integrate.”

Ca sancțiuni probabile, titularul investiției s-ar putea încadra în prevederile art. 28, alin. (1), p. d):

„Art. 28

(1) Constituie contravenții următoarele fapte și se sancționează după cum urmează: [...]

d) încălcarea prevederilor art. 7 lit. a) și b), cu amendă de la 25.000 lei la 75.000 lei; [...]"

Trecând de argumentul legal, voi începe prin a indica poziția geografică a Goriței, fiind o formațiune componentă a masivului Postăvaru. Este învăluit de masivul Tâmpa la nord-est; Valea cu Apă, la sud; de actualul cartier Șchei, la vest și nord-vest; de Dealul Frasinului, la sud-vest; de Valea Cetății, la nord-est, și de Muchia Răcădău, la est. Este presărat de văi, cu cursuri de apă, precum și cu o biodiversitate ce a favorizat mereu locuirea umană, dar spre deosebire de Tâmpa, deocamdată nu știm să fi existat pe deal așezări umane permanente⁶. Accesul la Gorița este relativ facil, existând o serie de poteci, via Șaua Tâmppei sau Șchei, absența dezvoltării unei infrastructuri moderne limitând efectele factorului antropic. De asemenea, tendința oamenilor de a-și extinde habitatul de-a lungul văilor și mai ales, a câmpiilor de la nord și nord-est de fosta cetate Brașov, a plasat dealul Gorița într-o poziție oarecum izolată, însă nu lipsită de interes sau relevanță.

Primele izvoare certe referitoare la deal sunt cele cartografice, însă trebuie să le acceptăm cu rezerve, în măsura în care știința constituirii hărților a cunoscut evoluții semnificative. De exemplu, deși Johannes Honterus a fost primul care tipărit o hartă a Transilvaniei (la Basel, în 1532), aceasta arăta foarte diferit față de cum vedem o hartă în zilele noastre. Orientativ, își avea utilitatea, însă precizia detaliilor geografice era un lux aproape absent în secolul al XVI-lea. Abia în secolul al XVIII-lea (1769-1773), avem o hartă a districtului Brașov⁷, în care putem observa masivul Tâmpa, cu o serie de poteci care traversează dealul Gorița sau îl delimitează de muntele notoriu vecin. La nord, observăm o potecă ce urcă dinspre marginea așezării Șchei spre Șaua Tâmppei, unde s-au aflat cetatea Brașovia și capela Sf. Leonard, protejată într-o vreme de șcheienii din Cutun. Acolo, se intersecta cu poteca ce urca dinspre Valea Cetății. Apoi, mai la sud, pornind dinspre Crucea Mușicoiului, o potecă urca până la intersecția cu o alta ce tăia dealul în două, unind Șaua Tâmppei cu Poiana Ștechil. Mult mai la sud, pornind din zona Crucii Dreptății, ultima urca spre Poiana deja menționată⁸.

Deși putem contesta acuratețea detaliilor hărții iosefine, nu putem ignora faptul că mărturiile cartografice ulterioare, până în vremurile noastre, validează o coroborare facilă și intuitivă a datelor. Roxana-Elena Belășcu a surprins de altfel, destul de ușor, evoluția peisajului geografic prin hărțile topografice realizate în ultimii 500 de ani⁹. Între timp, putem observa, mai ales pentru secolul XX, apariția unei tipologii a hărților, în funcție de tipul de persoană interesată: avem hărți fizice, turistice, satelitare, economice ș.a.. Dar ceea ce consider că este o observație relevantă pentru dealul Gorița ține de interesul minim invaziv al omului, nefiind luat în calcul pentru o locuire permanentă (până la dovezi arheologice contrare).

⁶ Vezi Anexa 2 – „Harta turistică a Dealului Gorița”.

⁷ Vezi harta aici: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/17/Kronst%C3%A4dter_Distrikt-Josephinische_Landesaufnahme_1769-1773.jpg, accesată ultima dată în 20.10.2019.

⁸ *Ibidem*. Vezi și nota 2 și Anexa 1.

⁹ Roxana-Elena Belășcu, *Evoluția peisajului geografic pe baza hărților succesive*, http://geospatial.org/file_download/29295/Evolu%C8%9Bia%20peisajului%20geografic.pdf%22%3EEvolu%C8%9Bia%20peisajului%20geografic.pdf, accesat ultima dată în 23.10.2019.

Neavând alte izvoare primare la dispoziție, rămâne să discutăm de deal prin raportare la interesele comunităților dependente. Încă din preistorie, zona ocupată de actualul oraș Brașov a fost locuită, anume în Valea Cetății, Șchei, centrul istoric, Tâmpa, dealul Gorița fiind probabil, de interes pentru sursele de apă, păduri (lemn, vânătoare, cules, apărare), drumuri și, unde și dacă a fost posibil, pastoralism¹⁰. În *Repertoriul Arheologic al județului Brașov*, Florea Costea a enumerat toate siturile limitrofe dealului, de unde aflăm că a existat o continuitate a populațiilor, cel târziu din neolitic¹¹. Pe platoul Pățicel dintre șaua Tâmppei și vârful Gorița (pe Dealul Gorița, dar încă în rezervația Tâmpa), a existat o fortificație hallstattiană de refugiu și supraveghere a Depresiunii Brașovului și a Văii Timișului¹². De asemenea, în Registrul Arheologic Național, avem înregistrate ca situri arheologice câteva situri din epocile de fier și perioadele romană și post-romană¹³. Iar conform ultimei variante a Listei Monumentelor Istorice, la poalele dealului, avem clasată „Crucea Mușicoiului” ca monument istoric (1671)¹⁴ și încă una clasabilă, „Crucea Dreptății” (1919).

Dar să le luăm pe rând! După cum știm, Brașovul a fost aproape de la început o așezare săsească din cadrul regatului Ungariei, ce a devenit în timp, un oraș liber, iar în data de 28 martie 1353, grație unui privilegiu regal, Ludovic I a confirmat dreptul de folosire în comun a pădurilor, apelor și pescuitului. Același text a constituit o actualizare a vestitei Diplome Andreene din 1224 (privilegiul lui Andrei al II-lea), cu plata impozitului regal anual, obligațiile de mobilizare militară în caz de război și cel mai nou drept, cel de judecată¹⁵. O observație geografică trebuie făcută – este vorba de districtul Brașov, nu de oraș, adică de o arie mai extinsă decât cea a unității administrativ-teritoriale la care tindem să ne gândim. Privilegiul a mai fost confirmat în 1428, de către Sigismund de Luxemburg¹⁶.

De-a lungul istoriei dreptului de proprietate a pădurilor, au existat probleme legate de folosința lor de către comunitățile din așezările din district, altele decât orașul Brașov. Trebuie să înțelegem că

¹⁰ Dat fiindcă Șcheii Brașovului au fost o așezare rurală, ocupațiile sătenilor erau pliate pe specificul geografic. Alexandru Surdu, *Șcheii Brașovului*, București, Editura Științifică, 1992, p. 62-75. Despre locuitorii din Valea Cetății, putem doar specula momentan.

¹¹ Florea Costea, *Repertoriul Arheologic al județului Brașov*, Brașov, C2design, 2004, p. 18 (Valea Cetății – culturile Criș și Ariușd), 37 (Valea Cetății – Epoca de Bronz), p. 63 (Valea Cetății și Gorița-Tâmpa - Hallstatt), 93-94 (Valea Cetății, Tâmpa – La Tène), 158 (Valea Cetății – epoca post-romană).

¹² *Ibidem*, p. 63, 197-198.

¹³ „Situl arheologic de la Brașov - Valea Cetății (germană)”, cod RAN: 40205.09, <http://ran.cimec.ro/sel.asp?descript=brasov-municipiul-brasov-brasov-situl-arheologic-de-la-brasov-valea-cetatii-cod-sit-ran-40205.09>, accesat ultima dată în 24.10.2019. Mai sunt: „Așezarea neo-eneolitică de la Brașov- La iepure”, cod RAN: 40205.15, <http://ran.cimec.ro/sel.asp?descript=brasov-municipiul-brasov-brasov-asezarea-neo-eneolitica-de-la-brasov-la-iepure-cod-sit-ran-40205.15>, accesat ultima dată în 24.10.2019, și „Așezarea și necropola din Latene de la Brașov - Fabrica de acid sulfuric”, cod RAN: 40205.07, <http://ran.cimec.ro/sel.asp?descript=brasov-municipiul-brasov-brasov-asezarea-si-necropola-din-latene-de-la-brasov-fabrica-de-acid-sulfuric-cod-sit-ran-40205.07>, accesat ultima dată în 24.10.2019.

¹⁴ Ministerul Culturii, *Lista Monumentelor Istorice*, „Crucea Mușicoiului”, cod LMI: BV-IV-m-B-11878, aflată în Municipiul Brașov, Str. Curcanilor, pe Dealul Gorița, p. 474.

¹⁵ Serviciul Județean Brașov al Arhivelor Naționale (de acum încolo, *SJBAN*), fond „Primăria orașului Brașov”, 1/2011, colecția „Privilegiu”, poziția 2, documentul 2. Pentru textul diplomei andreene, vezi *ibidem*, documentul 214 c.

¹⁶ *Ibidem*, poz. 81, doc. 77a, și poz. 84, doc. 78.

a fost o lungă perioadă în care construcțiile erau mai degrabă, din lemn, iarna era aproape singurul combustibil pentru încălzire (alături de bălegar și cărbune). Uneori, defrișările erau necesare pentru pășuni, însă dovezi în acest sens nu avem pentru Gorița. Alteori, pădurea era afectată de incendii, însă câteva obiceiuri ale șcheienilor au surprins o atitudine de conservare a pădurilor, dacă era posibil: „pentru nevoile casnice erau culese lemne uscate și crăci, pe care le cărau cu crosnia (legate pe spate)”¹⁷. Și având în vedere istoricul politico-militar al Brașovului, orașul și împrejurimile nu au fost scutite de invazii, iar pădurile au fost folosite ca obstacole în calea agresorilor¹⁸. Nu este exclus nici ca potecile constituite în sensul exploatării forestiere să fi avut rolul de a aproviziona cetatea Brașovia, pe când era funcțională, ori să fi fost folosită în scopuri militare defensive. Alexandru Surdu vorbește și de un obicei vechi al Junilor de a merge după brad pe „Tâmpa” („maial”), în ziua de Rusalii¹⁹.

Secolele XIX-XX au însemnat o perioadă de transformări economice, modelate de apariția combustibililor fosili alternativi (de exemplu, gazul), folosirea de noi materiale de construcții (cum ar fi cărămida, în locul lemnului)²⁰, regândirea utilității spațiului public (conceptul de recreere simbolizat de promenade, sensibilizarea față de patrimoniu și preocuparea generală față de sănătatea corpului uman) și dezvoltarea economiei terțiare (în speță, apariția turismului și mai nou, a ecoturismului). Mai mult, odată cu mecanizarea agriculturii, cumulată cu factorii deja menționați, nevoia de a defrișa păduri s-a temperat deosebit de mult. Revenind la subiectul nostru, ținând seama de istoricul comunității brașoveano-șcheiene, dealul Gorița nu a mai cunoscut defrișări ori incendii de proporții, iar pădurile și-au pierdut aproape orice potențial și semnificativ rost militar sau de exploatare forestieră. Șcheii Brașovului au fost înglobați în oraș, care s-a dezvoltat pe suprafețe mai propice locuirii (îndeosebi, spre nord), iar astăzi, dealul și-a menținut aproape exclusiv rolul de spațiu de recreere, pentru drumeți și bicicliști.

În concluzie, este nevoie de investigații arheologice pentru a determina rostul potecilor aduse în discuție, anume cele două care pornesc din Șcheii Brașovului și se intersectează cu cea care pornește de la ruinele cetății Brașovia, în direcția Poiana Ștechil și mai departe. Știm că apar pentru prima dată în harta iosefină de secol XVIII, însă din sursele istorice, etnografice și arheologice, înțelegem că utilitatea lor a depins de nevoile schimbătoare ale comunităților locale. Cândva utilizate în interes militar (logistică și acces la fortificații), este posibil să fi deservit traficului de bunuri, tăietorilor de lemne, culegătorilor și vânzătorilor, precum și probabil, celor ce mergeau pe Tâmpa

¹⁷ Al. Surdu, *Șcheii Brașovului*, p. 70. Alte practici de conservare a pădurilor, comune în societățile rurale încă din vechime, dar puțin explicate referitor la Șchei, vizau realizarea de crânguri pentru regenerarea pădurilor. Pentru mai multe detalii, vezi Péter Szabó, Jana Müllerová, Silvie Suchánková, Martin Kotačka, „Intensive woodland management in the Middle Ages: spatial modelling based on archival data”, în *Journal of Historical Geography*, 48/2015, p. 1-22.

¹⁸ Dieter Simon, „Aspecte istorice privind pădurile de pe Tâmpa”, în Oliviu G. Pop (coord.), *Monografia Rezervației Muntele Tâmpa*, Brașov, Editura Universității „Transilvania”, 2008, p. 9-10. Deși articolul menționează strict muntele Tâmpa, trebuie reținută utilitatea militară a vremii pentru păduri.

¹⁹ Al. Surdu, *Șcheii Brașovului*, p. 166.

²⁰ *Ibidem*, p. 70, 190.

pentru a respecta anumite obiceiuri locale. De asemenea, după o serie de avansuri tehnologice și transformări ale mentalității colective, pădurea și potecile Goriței au devenit zone de recreere pentru drumeții montani și pentru bicicliști, înlocuindu-se casele de lemn cu cele mai zdravene, din cărămidă, și încălzirea cu lemn, cu gazul metan.

Deși un studiu istoric nu poate oferi soluții pentru viitor, revenind la polemica ce acaparează atenția noastră zilele acestea, trecutul unei comunități ne poate releva nevoile sale și soluțiile găsite de aceasta în diferitele situații ivite. Eu consider că suntem la o răscruce de opțiuni de valorificare a resurselor dealului Gorița, cea a ecoturismului nefiind încă exploatată la modul serios de către decidenții Brașovului și care merită o analiză temeinică. Într-o perioadă în care preocupările față de sănătatea omului și protecția mediului au căpătat valențe din ce în ce mai grave, ar fi necesară o discuție despre ce utilitate i se poate oferi Goriței în viitorul apropiat. De asemenea, conservarea peisagisticii dealului (recunoscută probabil, încă din Prima Epocă a Fierului), precum și a patrimoniului istoric-arheologic, vine în complementaritate cu rolul recreațional pe care îl avea deja dealul. *In extenso*, discuția despre Gorița poate deservi uneia mai ample despre dezvoltarea orașului care, de secole întregi, a privit asemenea mușchiului de copac – spre nord și cu multă chibzuință. Dar o asemenea dezbateră nu face obiectul acestui studiu.

ANEXE

Anexa 1 – Capturi din harta iosefină

Sursa: ***, *Josephinische Landesaufnahme 1769-1773*,

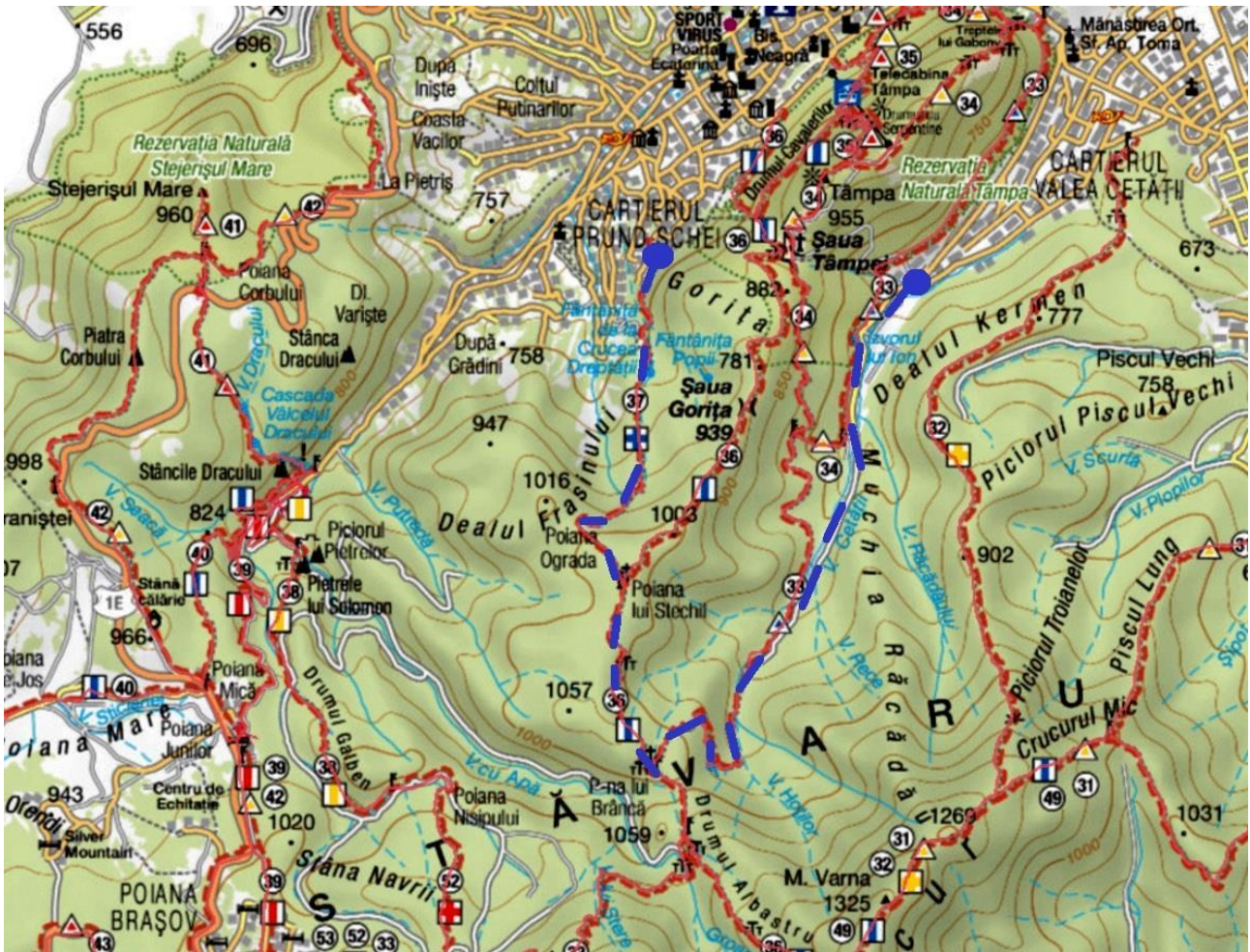
[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/17/Kronst%C3%A4dter_Distrikt-](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/17/Kronst%C3%A4dter_Distrikt-Josephinische_Landesaufnahme_1769-1773.jpg)

[Josephinische_Landesaufnahme_1769-1773.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/17/Kronst%C3%A4dter_Distrikt-Josephinische_Landesaufnahme_1769-1773.jpg)

Proiectul de drum forestier suprapus peste harta iosefină (verde) (prelucrare: Mihai Orleanu)

Anexa 2 – Harta turistică a dealului Gorita

Sursa: ***, „Fântânița Crucea Dreptății”, <https://www.meetsun.ro/jurnale-trasee-montane/fantanita-crucea-dreptatii/>

BIBLIOGRAFIE

Surse digitale:

- ***, Primăria Municipiului Braşov,
<https://www.brasovcity.ro/index.php?ck=48&lang=ro&area=%C8%98tiri%20pe%20larg&nr=1913>, redactat în 27.09.2019
- ***, *maxipedia*, <https://www.youtube.com/watch?v=BN3hRpfWJ0c>, publicat în 5.10.2019
- ***, *Asociația Visum pentru Educație și Cultură*, <http://visumbrasov.org/documente-drum-forestier-gorita/>, redactat în 17.10.2019
- ***, *Asociația Visum pentru Educație și Cultură*, <http://visumbrasov.org/despre-noi/cine-suntem/>
- ***, *Agenția pentru Protecția Mediului Braşov*, „Decizia etapei de încadrare nr. 663 din 15.11.2017”
- ***, *Ordonanța nr. 43 din 30 ianuarie 2000 privind protecția patrimoniului arheologic și declararea unor situri arheologice de interes național. Republicare, Monitorul Oficial, 951/2006, apud Centrul de Informatică, Memorie și Sinteză Culturală*,
<http://www.cimec.ro/Legislatie/Og43-2000-Republicare-2007-04-25.pdf>
- ***, *Centrul de Informatică, Memorie și Sinteză Culturală*,
<http://www.cimec.ro/DespreCIMEC/Scurta-Prezentare.html>
- ***, *Josephinische Landesaufnahme 1769-1773*,
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/17/Kronst%C3%A4dter_Distrikt-Josephinische_Landesaufnahme_1769-1773.jpg
- ***, „Situl arheologic de la Braşov - Valea Cetății (germană)”, cod RAN: 40205.09,
<http://ran.cimec.ro/sel.asp?descript=brasov-municipiul-brasov-brasov-situl-arheologic-de-la-brasov-valea-cetatii-cod-sit-ran-40205.09>
- ***, „Așezarea neo-eneolitică de la Braşov- La iepure”, cod RAN: 40205.15,
<http://ran.cimec.ro/sel.asp?descript=brasov-municipiul-brasov-brasov-asezarea-neo-eneolitica-de-la-brasov-la-iepure-cod-sit-ran-40205.15>
- ***, „Așezarea și necropola din Latene de la Braşov - Fabrica de acid sulfuric”, cod RAN: 40205.07, <http://ran.cimec.ro/sel.asp?descript=brasov-municipiul-brasov-brasov-asezarea-si-necropola-din-latene-de-la-brasov-fabrica-de-acid-sulfuric-cod-sit-ran-40205.07>
- ***, „Fântânița Crucea Dreptății”, <https://www.meetsun.ro/jurnale-trasee-montane/fantanita-crucea-dreptatii/>

Izvoare primare:

Serviciul Județean Brașov al Arhivelor Naționale, fond „Primăria orașului Brașov”, 1/2011, colecția „Privilegii”.

Bibliografie secundară:

Costea, Florea, *Repertoriul Arheologic al județului Brașov*, Brașov, C2design, 2004

Belașcu, Roxana-Elena, *Evoluția peisajului geografic pe baza hărților succesive*, http://geospatial.org/file_download/29295/Evolu%C8%9Bia%20peisajului%20geografic.pdf%22%3E%20Evolu%C8%9Bia%20peisajului%20geografic.pdf

Ministerul Culturii, *Lista Monumentelor Istorice*, 2015.

Surdu, Alexandru, *Șcheii Brașovului*, București, Editura Științifică, 1992, p. 62-75

Szabó, Péter, Jana Müllerová, Silvie Suchánková, Martin Kotačka, „Intensive woodland management in the Middle Ages: spatial modelling based on archival data”, în *Journal of Historical Geography*, 48/2015, p. 1-22.

Simon, Dieter, „Aspecte istorice privind pădurile de pe Tâmpa”, în Oliviu G. Pop (coord.), *Monografia Rezervației Muntele Tâmpa*, Brașov, Editura Universității „Transilvania”, 2008, p. 9-12